

ТРОЯ

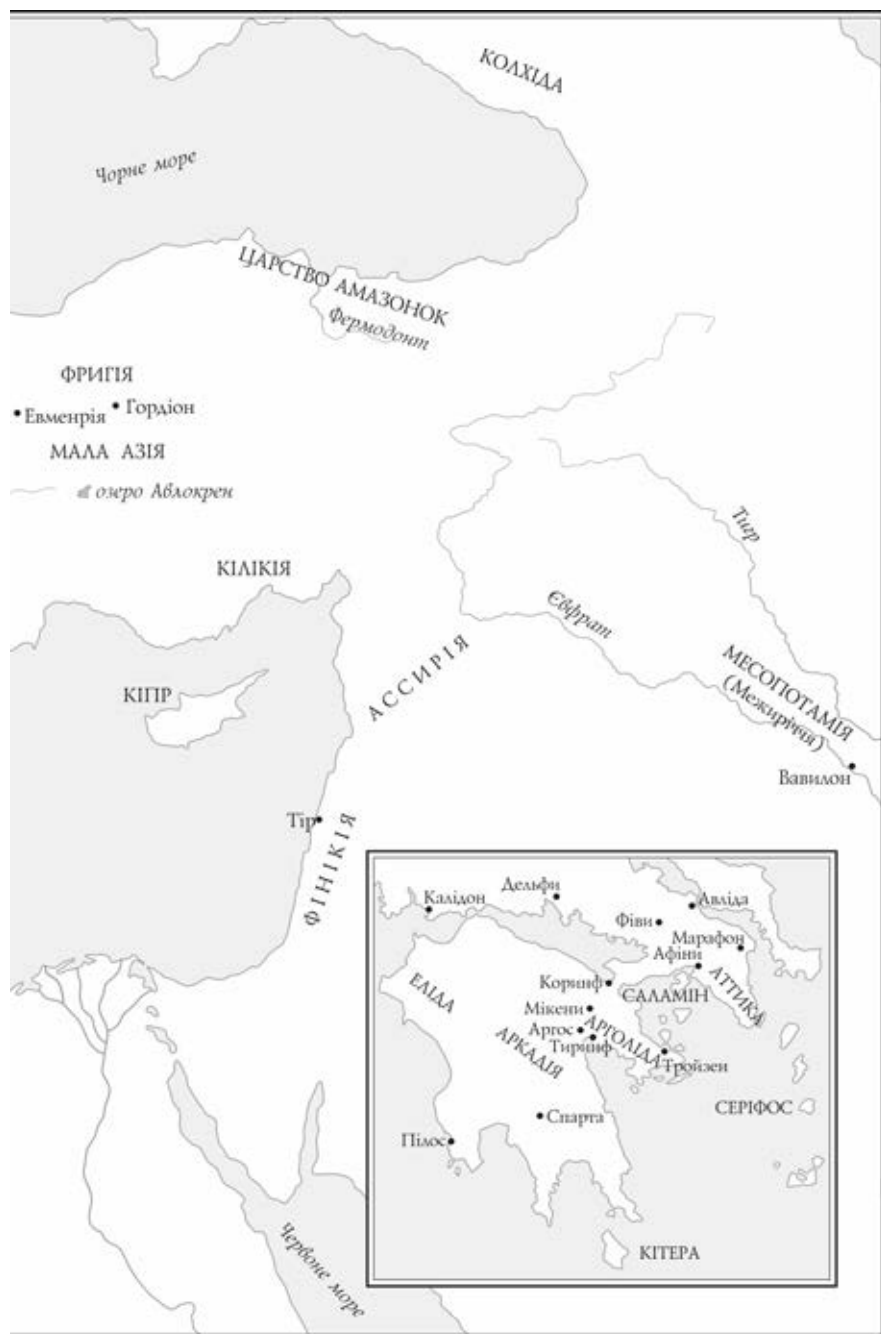
СТІВЕН ФРАЙ

ХАРКІВ
ФОЛІО
2023

Вступне слово

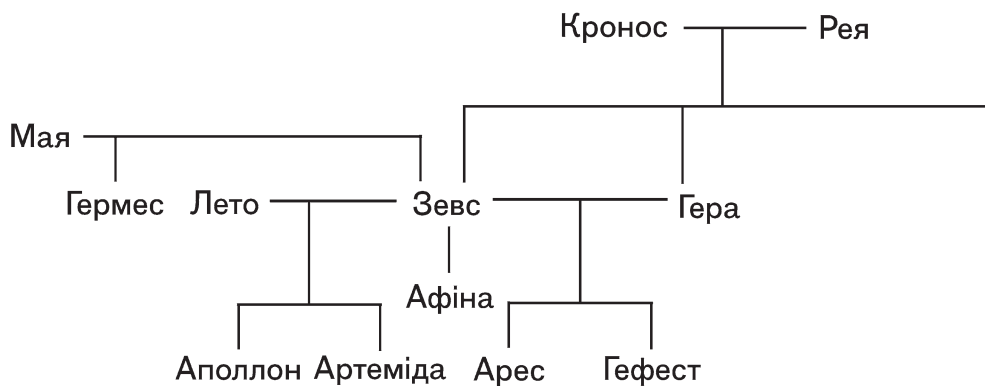
Народження та піднесення богів і людей є темою моєї книги «Міфи», наступна книга «Герої» охоплює великі подвиги, квести та пригоди смертних героїв, таких як Персей, Геракл, Ясон і Тесеї. Проте вам не обов'язково прочитати ті книги, щоб насолоджуватися цією; коли я вважаю це корисним, я залишаю знизу сторінки примітки, які вказують на те, де саме в попередніх двох томах можна знайти більш докладну інформацію про згадані події та персонажів, проте вам не потрібні ніякі попередні знання про грецький міфологічний світ, аби вирушити у подорож до Трої. Як я час від часу буду вам нагадувати, особливо на початку книги, жодної хвилини не думайте про те, що вам потрібно запам'ятати всі ці імена, місця та родинні зв'язки. Щоб повідомити вам передісторію, я описую заснування багатьох різних династій і королівств; але я запевняю вас, що коли справа доходить до основної дії, всі ці різні нитки перетворюються з заплутаного клубка на справжній гобелен. А додаток із двох частин наприкінці цієї книги досліджує питання про те, скільки з того, про що йдеться далі, є історією, а скільки — міфом...

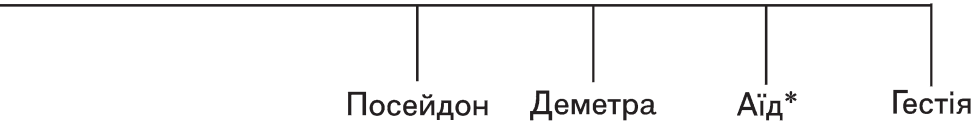

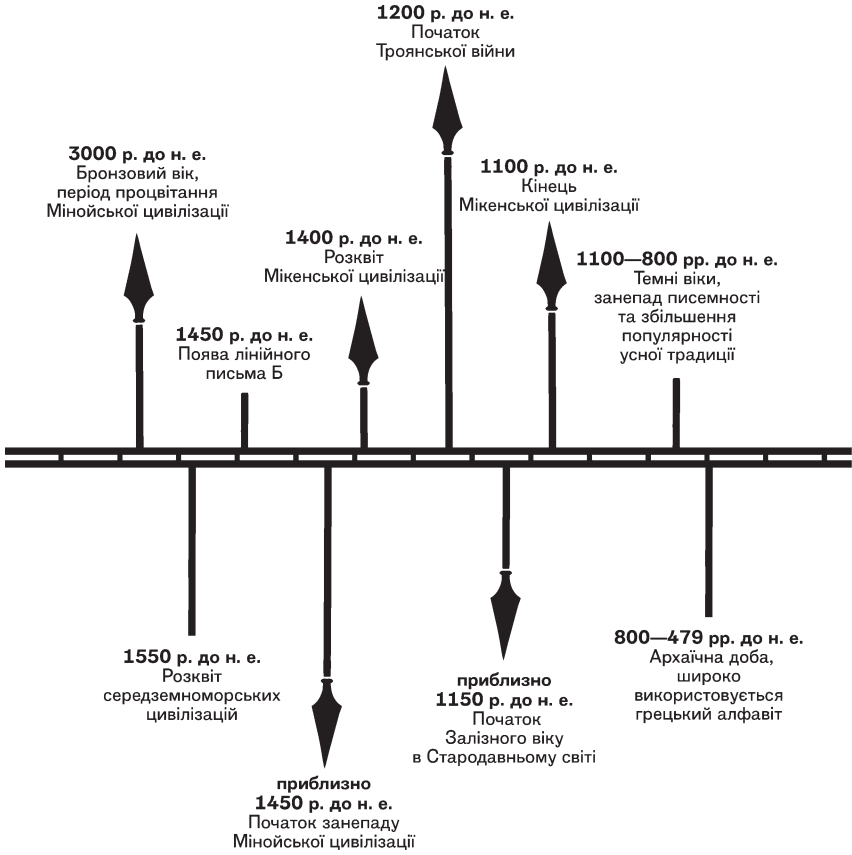

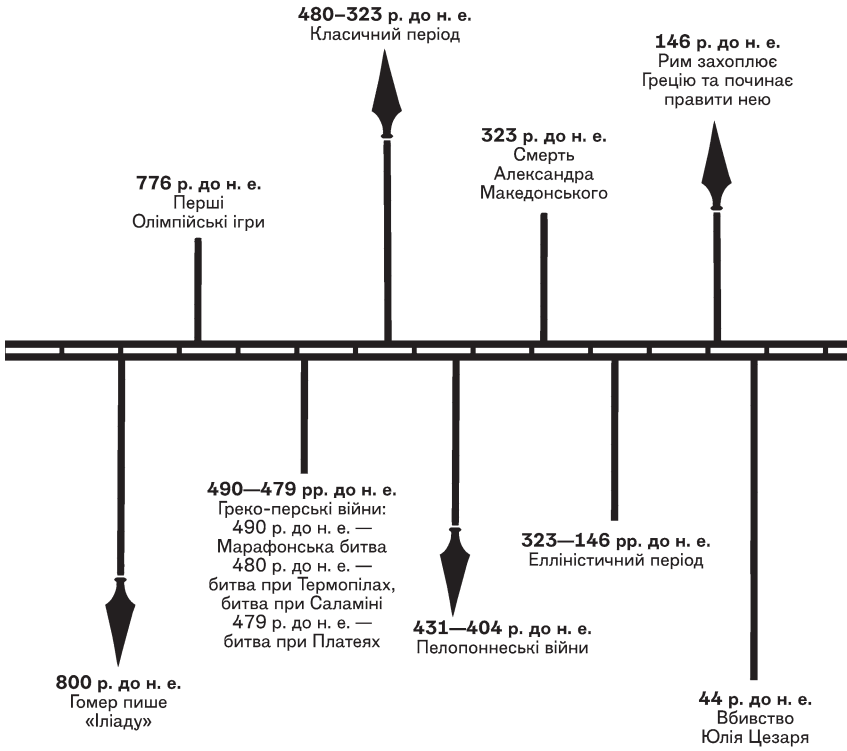
ОЛІМПІЙСЬКІ БОГИ

* Технічно Аїд не є олімпійським богом, адже він все своє життя царює у Підземному царстві.

Воно впало з небес

Троя. Найдивовижніше королівство усіх часів. Перлина Егейського моря. Сяючий Іліон, місто, яке піднялось і занепало не один раз, а двічі. Охоронець брами мореплавних маршрутів на варварський схід та з нього. Королівство золота і коней. Грізна годувальниця пророків, принців, героїв, воїнів і поетів. Під захистом Ареса, Артеміди, Аполлона й Афродіти Троя багато років залишалася взірцем усього, чого можна досягти в мистецтві війни та миру, торгівлі та договорів, любові та мистецтва, державного управління, благочестя й суспільної гармонії. Коли вона впала, у світі людей відкрилася діра, яку, можливо, ніколи не заповнити, окрім як у пам'яті. Поети мають оспівувати цю історію знову і знову, передаючи її з покоління в покоління, інакше, втративши Трою назавжди, ми втратимо й частину себе.

Щоб зрозуміти кінець Трої, ми мусимо зрозуміти її початок. Передісторія нашої оповіді має багато сюжетних поворотів. На сцену заходять і виходять із неї безліч географічних назв, особистостей та іменитих родів. Проте вам не обов'язково запам'ятовувати кожне ім'я, кожне кровне чи шлюбне споріднення, кожне королівство та провінцію. Історія поступово розкривається, і важливі імена, я обіцяю, залишаться з нами.

Усі речі, включно з Троєю, починаються та закінчуються Зевсом, Царем богів, Правителем Олімпу, Володарем грому, Збирачем хмар і Тим, хто приносить бурі.

У прадавні часи, майже на світанку історії смертних, Зевс вступив у союз із Електрою, прекрасною дочкою титана Атланта й морської німфи Плейони. Електра народила Зевсу сина Дардана, який мандрував Грецією та островами Егейського моря в пошуках місця, де він міг би збудувати і звеличити власну королівську династію. Нарешті він висадився на Іонічному узбережжі. Якщо ви ніколи не були в Іонії, вам слід знати, що це область, розташована на схід від Егейського моря, яка раніше називалася Малою Азією і яку ми зараз знаємо як турецьку Анатолію. Там є великі королівства Фрігія та Лідія, але вони вже були окуповані та мали своїх правителів, тому Дардан оселився на півночі, зайнявши півострів, який лежить нижче від Геллеспонтської протоки, куди Гелла впала зі спини Золотого барана. Через багато років Ясон проплив Геллеспонт, аби відшукати руно того барана. А шалено закоханий Леандр щоночі перепливав Геллеспонт, аби бути разом із Геро, своєю коханою¹.

Місто, засноване Дарданом, було названо — з невеликою фантазією та з іще меншою скромністю — Дарданом, тоді як усе королівство взяло назву Дарданія². Після смерті коро-

¹ Історії про Геллу, Золотого барана та Ясона можна знайти в книзі «Герої», а трагедію Геро та Леандра — в книзі «Міфи». Пізніше в історії та сама протока, яка тепер називається Дарданеллами на честь Дардана, була місцем жаклих битв у місті на цьому півострові, яке греки називали Каллі поліс (Прекрасне місто), що з часом перетворилося на назву Галліполі, та навколо нього.

² У деяких версіях говориться про те, що Дардан анексував, поглинув або навіть захопив уже існуюче королівство, яке було засноване царем Тевкром, сином річкового бога Скамандра та ореади (або гірської німфи) Ідеї. Цього Тевкра не слід плутати з однойменним лучником, якого ми зустрінемо пізніше. У пізнійшій поезії та літописах троянців іноді називали тевкрами.

ля-засновника ним правив Іл, старший із його трьох синів, але він помер бездітним, залишивши трон своєму братові, середньому синові Дардана Еріхтонію³.

Правління Еріхтонія було мирним і принесло королівству процвітання. З підвітряного боку гори Іди його землі жилися водами милостивих річкових богів Сімоїса та Скамандра, які благословили землю Дарданії великою родючістю. Еріхтоній став найбагатшою людиною у відомому тоді світі, прославившись своїми трьома тисячами кобил і незліченною кількістю їхніх лошат. Борей, Північний вітер, набув форми дикого жеребця і став батьком дивовижної раси коней, яка зародилася від лошат кобил із табуна Еріхтонія. Ці лошата були настільки спритними й легкими, що могли скакати полями кукурудзи, не згинаючи жодного стебла. Так кажуть легенди.

Коні та багатства: завжди, коли ми говоримо про Трою, ми помічаємо, що говоримо про дивовижних коней та незліченні багатства.

Заснування

Після смерті Еріхтонія трон успадкував його син Трос. Трос мав доньку Клеопатру та трьох синів: Іла (названого на честь свого великого дядька), Ассарака та Ганімеда. Історія принца Ганімеда добре всім відома.

Його краса була настільки неймовірною, що сам Зевс був охоплений непереборною пристрастю до нього. Прийняв-

³ Наймолодший із трьох синів Дардана, Ідей, дав своє ім'я горі Іді, найвищій із вершин, що лежать на півдні Дарданії.

ши образ орла, бог полетів униз і забрав хлопця на Олімп, де той слугував Зевсові улюбленим фаворитом, компаньйоном і чашником. Аби відшкодувати Тросу втрату сина, Зевс послав до нього Гермеса, який приніс йому в подарунок двох божественних коней, таких швидких і легких, що вони могли скакати по воді. Троса втішили ці чарівні тварини та запевнення Гермеса, що Ганімед відтепер і — за визначенням назавжди — буде безсмертним⁴.

Згодом брат Ганімеда, принц Іл, заснував нове місто, що буде названо Троєю на честь Троса. Він переміг у поєдинку на Фрігійських іграх, де нагорода складалася з п'ятдесяти юнаків і п'ятдесяти дівчат, але — що найважливіше — з однієї корови. Це була дуже особлива корова, яку оракул наказав Ілу використати для заснування міста.

— Де корова ляже, там і будує місто.

Якщо Іл чув історію про Кадма — а хто її не чув? — він тоді знав, що Кадм і Гармонія, діючи згідно з вказівками оракула, ішли за коровою й чекали, поки тварина ляже, щоб показати їм, де вони мали будувати те, що згодом стане Фівами, першим із великих міст-держав Греції. Нам може здатися, що практика, яка дозволяє коровам обирати, де будуватимуть місто, є довільною та дивною, але, можливо, невеликі роздуми можуть підказати нам, що це зрештою не так уже й дивно. Там, де має з'явитися місто, також мають бути багаті джерела м'яса, молока, шкіри та сиру для його громадян. Що й казати про сильну тяглову худобу — волів

⁴ Справді, чашник продовжує жити двома безсмертними життями на нічному небі: як сузір'я Водолія, що носить воду, і як супутник свого коханого Юпітера (всі планети нашої Сонячної системи носять римські імена богів).

для орання поля та тягання возів. Якщо корова настільки захоплена зручностями місцевості, що може легко там лягти й перепочити, то на цю місцевість варто звернути увагу. В усякому разі Іл цілеспрямовано йшов за своєю призовою телицею на північ від Фрігії до Троади⁵, повз схили гори Іди і на велику рівнину Дарданії; і саме тут, неподалік від того місця, де прадід Іла збудував перше місто Дардан, телиця нарешті лягла.

Іл озирнувся навколо себе. Це було чудове місце для нового міста. На півдні здіймався масив гори Іди, а на деякій відстані на півночі проходила протока Геллеспонт. На сході виднілася блакить Егейського моря, а саму зелену й родючу рівнину пронизували річки Сімоїс і Скамандр.

Іл став навколішки й помолився богам, бажаючи отримати від них знак, аби впевнитись у тому, що він не помилився. Миттевою відповіддю став дерев'яний предмет, який упав із неба і приземлився біля його ніг у великій хмарі пилу. Він був зростом з десятирічну дитину⁶ і вирізьблений у вигляді Афіни Паллади — вона була зі списом в одній руці та прядкою і веретенем в іншій, представляючи мистецтво війни та мистецтво миру, над якими панувала сіроока богиня.

Лише один погляд на такий священний предмет миттево осліпив Іла. Проте він був достатньо обізнаний у діях

⁵ Також на честь Троса весь півострів почали називати Троадою (вимовляється як «Тро-ада», а не як англійське слово «toad», тобто «жаба»).

⁶ Три давньогрецькі лікті, що приблизно дорівнює чотирьом футам і шести дюймам або 135 сантиметрам. Такий дерев'яний культовий предмет, вирізаний у вигляді божества (зазвичай богині), був відомий як ксоан чи ксоанон.

олімпійців, тож не панікував. Упавши навколішки, він підніс молитви подяки до небес. Після тижня непохитної відданості його було нагороджено відновленням зору. Сповнений відродженої енергії та завзяття, він одразу ж почав закладати фундамент свого нового міста. Він спланував вулиці так, аби вони розходилися, мов спиці колеса, від центрального храму, який він присвятив Афіні. У самому центральному святилищі храму він помістив дерев'яну фігуру Афіни Паллади, яка впала з неба: ксоанон, Удача Трої, символ і гарантія божественного статусу міста. Допоки цей священний тотем залишався недоторканим, доти Троя процвітатиме та розвиватиметься. У це вірив Іл, і люди, які зійшлися, щоб допомогти йому побудувати та заселити це нове місто, також вірили разом із ним. Вони назвали дерев'яну фігуру Палладієм, а на честь Троса, батька Іла, дали своєму місту та собі нові назви: Троя та троянці⁷.

Тож ми маємо лінію заснування: від Дардана до його синів Іла Першого та Еріхтонія, чий син Трос породив Іла Другого, на честь якого Троя також називається Іліум або Іліон⁸.

⁷ Рідка голосна «і» в давньогрецькій та латинській мовах часто стає в англійській мові співзвучною літері «j»: «Jason» для «Ясон», «Jesus» для «Ісус», «Julius» для «Юлій» і т. д. Французи говорять «Troüen» і «Troüenne»; німецькою мовою пишуть «Trojaner», але вимовляється як «Troü-ahner». Це той самий звук «у» в італійській та іспанській мовах. Проте португальці пишуть і вимовляють це трохи подібно до нас, британців: «Trojan» римується з «explosion» («вибух»). Сучасні греки кажуть «тро-ас», що римується з англійським словосполученням «slow ass» («повільна дупа»).

⁸ Звідси походить назва епічної поеми Гомера «Іліада».

Прокляття

В Іонії була ще одна царська лінія, про яку ми маємо знати, адже її значення важко переоцінити. Можливо, ви вже чули історію про царя Тантала, який правив у Лідії, королівстві, що розташоване було на південь від Трої. Тантал подав богам свого сина Пелопа, запеченого в рагу⁹. Але боги знову зібрали та воскресили юного Пелопа, і він виріс гарним, популярним принцом та коханцем Посейдона, який подарував йому колісницю, запряжену крилатими кіньми. І ця колісниця призвела до прокляття, яке призвело до... Воно призвело майже до всього...

Іл, як і всі інші, був обурений жорстокістю Тантала, причому настільки, що вигнав його з регіону за допомогою зброї. Ви могли подумати, що Пелоп не заперечував би проти вигнання свого батька — зрештою Тантал зарізав його, свого власного сина, зарізав і подав олімпійцям у вигляді фрикасе — але все було далеко не так. Щойно Пелоп досяг повноліття, він зібрав армію та напав на Іла, але Іл легко переміг його у битві. Пелоп залишив Іонію, а тоді оселився на землях, що були далеко на заході, на півострові біля материкової Греції, який і донині називається на його честь Пелопоннесом. На цьому дивовижному клаптику землі вирости такі легендарні королівства і міста, як Спарта, Мікени, Коринф, Епідавр, Тройзен, Аргос та Піза. Ця Піза, звичайно, була не італійською батьківщиною Пізанської вежі, а грецьким

⁹ Зевс покарав Тантала вічними муками в Підземному царстві: воду та фрукти завжди зберігали поза його досяганням, що дало нам вислів «танталові муки». Див. «Міфи».

містом-державою, яким на час прибуття Пелопа правив цар Еномай, син бога війни Ареса.

У Еномая була дочка Гіпподамія, краса та походження якої приваблювали багатьох залицяльників. Проте цар боявся пророцтва, яке повідомляло про те, що він загине від рук свого зятя. У ті часи не було жіночих монастирів, де можна було б зачинити дочку, тому він спробував інший спосіб забезпечити її вічне дівоцтво — він оголосив, що віддасть Гіпподамію лише за того чоловіка, який зможе перемогти його під час перегонів на колісницях. Проте була одна заковика: нагородою за перемогу міг стати шлюб із Гіпподамією, але, з іншого боку, ціною поразки в перегонах ставало життя залицяльника. Еномай вірив, що на світі не існує кращого за нього візника; отже, він був упевнений, що його дочка ніколи не вийде заміж і не приведе до нього в дім зятя, якого його навчило боятися пророцтво. Незважаючи на значну ціну поразки в перегонах і неперевершену репутацію Еномая як візника, вісімнадцять хоробрих чоловіків прийняли виклик. Краса Гіпподамії була неймовірною, і перспектива завоювати її та багате місто-державу Пізу була великою спокусою. Вісімнадцять чоловіків змагалися з Еномаєм і вісімнадцять були переможені; їхні голови на різних стадіях розкладу прикрашали стовпи, що оточували іподром.

Коли Пелоп, вигнаний зі свого рідного королівства Лідії, прибув до Пізи, він був миттєво вражений красою Гіпподамії. Хоча він вірив у власні навички вершника, він вважав за доцільне покликати на допомогу свого колишнього коханця Посейдона. Бог моря та коней був радий послати з хвиль колісницю та двох крилатих коней, які відзначалися великою силою та швидкістю. А щоб бути двічі впевненим, Пелоп

підкупив візника Еномая Міртіла, сина Гермеса, щоб той допоміг йому перемогти. Вмотивований обіцянкою половини королівства Еномая та ночі в ліжку з Гіпподамією (в яку він теж був закоханий), у ніч напередодні перегонів Міртіл прокрався до стайні й замінив бронзові стрижні, які фіксували вісь колісниць Еномая, на такі самі стрижні, вирізані з бджолиного воску.

Наступного дня, коли почалися перегони, молодий Пелоп вирвався вперед, але майстерність царя Еномая була настільки великою, що той незабаром почав його наздоганяти. Він майже наздогнав Пелопа, його піднятий спис готувався завдати свого смертельного удару, як раптом воскові стрижні зламалися, колеса злетіли з колісниць, й Еномай зустрів криваву смерть під копитами своїх власних коней.

Міртіл пішов вимагати те, що він вважав своєю справедливою нагородою, — ніч із Гіпподамією, — але вона побігла скаржитися Пелопу, і він скинув Міртіла зі скелі в море. Коли потопаючий Міртіл борсавсь у воді, він проклинав Пелопа та всіх його нащадків.

Міртіл не входить до числа найбільш відомих грецьких героїв. Однак та частина Егейського моря, куди він упав, досі називається Міртойським морем. Багато років місцеві жителі проводили щорічні жертвоприношення на честь Міртіла в храмі його батька Гермеса, де його тіло лежало забальзамоване після його смерті. Стільки відданості заради слабкого, хтивого чоловіка, який погодився на хабар і став причиною смерті свого власного царя.

Але повернімося до прокляття, що впало на Пелопа. Це прокляття має значення. Адже Пелоп і Гіпподамія мали дітей. І в їхніх дітей були діти. І прокляття Міртіла було на них усіх. Як ми побачимо далі.

Якщо ця історія, історія Трої, і має якийсь сенс чи мораль, то це старий простий урок про те, що всі вчинки мають наслідки. Те, що вчинив Тантал, погіршилося тим, що вчинив Пелоп... І вчинки цих двох спричинили загибель того, що мало стати найважливішим королівським домом Греції.

Тим часом королівський дім Трої збирався наклепати власне прокляття на свої голови...

Цар Іл помер, і трон Трої тепер займав його син Лаомедонт. Там, де Іл був побожним, старанним, працьовитим, шляхетним і передбачливим, Лаомедонт був жадібним, честолюбним, беспорядним, лінивим і хитрим. Його жадібність та честолюбство охоплювали бажання ще дужче розбудувати місто Трою, облаштувати навколо нього великі захисні стіни й вали, прикрашені золотими вежами й башточками, надати йому такого блиску, якого світ ніколи досі не бачив. Замість того, щоб спланувати та виконати це самотужки, Лаомедонт зробив дещо, що може здатися нам дивним, але все ще було можливим у ті дні, коли боги та люди гуляли землею разом: він доручив двом олімпійським богам, Аполлону та Посейдону, виконати цю роботу для нього. Безсмертні були не проти невеликої роботи за контрактом, і пара взялася за цей амбітний будівельний проект з усією своєю енергією та майстерністю, вирізаючи великі гранітні брили та перетворюючи їх на акуратні блоки, щоб створити чудові сяючі стіни. За дуже короткий час цю роботу було виконано, і щойно укріплена Троя гордо височіла на рівнині Іліона — це було таке величне й грізне місто-фортеця, якого ще не бачили. Але коли Аполлон і Посейдон звернулися до Лаомедонта щодо плати, він зробив те, що відтоді роблять багато хазяїв. Він стиснув губи, сховав їх між зубами й похитав головою.

— Ні, ні, ні, — сказав він. — Вали вигнуті, а я просив зробити прямі. І Південна брама зовсім не така, як я замовляв. А ті конترفорси! Все неправильно. Ох, ні, я не можу заплатити вам за таку погану роботу.

Кажуть, що дурень швидко розлучається зі своїм золотом, але варто також пам'ятати, що ті, хто завжди відмовляється розлучатися зі своїм золотом, є найбільшими дурнями.

Помста обдурених богів була швидкою і нещадною. Аполлон запустив через стіни у місто чумні стріли; за кілька днів звук голосіння та стогонів здійснювся навколо Трої, оскільки принаймні один член кожної родини був уражений смертельною хворобою. У той же час Посейдон послав у протоку Геллеспонт величезне морське чудовисько. Усе судноплавство на схід та захід було заблоковано його лютою присутністю, і Троя незабаром залишилася без торгівлі та мита, від яких залежало її процвітання.

Ось вам і Палладій та Удача Трої.

Перелякані громадяни стікалися до палацу Лаомедонта і вимагали від нього допомоги. Тоді цар звернувся до своїх жерців і пророків, які були однодумцями в цьому.

— Надто пізно платити богам те золото, яке ви їм винні, ваша величносте. Тепер є лише один спосіб задобрити їх. Ви мусите принести в жертву морській істоті свою доньку Гесіону.

У Лаомедонта було багато дітей¹⁰. Хоча Гесіона, можливо, була його улюбленицею, його власна плоть і кров були для

¹⁰ Один із них, Тіфон, одружився з Еос, богинею світанку, й отримав безсмертя від Зевса. Безсмертя, але не вічну молодість. У результаті він тривалий час старів, поки Еос не перетворила його на зеленого коника. Див. «Міфи».

нього важливішими, ніж власна плоть і кров (так би мовити), і він знав, що коли він проігнорує настанови пророків, налякане та розгніване населення Трої все одно розірве його на шматки та принесе в жертву Гесіону.

— Виконайте це, — сказав він, важко зітхнувши й роздратовано змахнувши рукою.

Гесіону схопили та прикували до скелі в Геллеспонті, де вона чекала на зустріч зі своєю долею в пащі морського звіра¹¹.

Уся Троя затамувала подих.

¹¹ Доля, ідентична тій, що спіткала ефіопську принцесу Андромеду, яку врятував прапрадід (і зведений брат) Геракла Персей. Див. «Герої».

Зміст

ВСТУПНЕ СЛОВО	3
ВОНО ВПАЛО З НЕБЕС	11
Заснування	13
Прокляття	17
ПОРЯТУНОК І ЗНИЩЕННЯ	23
Дивіться, приходить герой-переможець	23
Повернення Геракла	28
Брати	34
Теламон у вигнанні	37
Пелей у вигнанні	39
Весілля і яблуко	49
Сон цариці	57
Хлопчик, що вижив	61
Пастух із сяючими очима	64
Вердикт	67
Сімейні чвари	72
Яйця	77
Лотерея	82
Сьомий син	92
Виховуючи дитя	97
Дійові особи	100
Паріс повертається додому	102
Боги дивляться вниз	114

НІ, ПАРИС НЕ БУВ ХОРОШИМ ХЛОПЧИКОМ	120
Анхіз: Інтерлюдія	120
Викрадення	126
Греки (всі, крім одного) дотримуються своєї клятви	129
Засівання сіллю	133
Прекрасна Пірра	142
Іфігенія в Авліді	149
Ахейці	159
Зійшли з курсу	162
ІЛІОН	168
Прибуття	168
Олімп	169
Троянські сили	174
Делегація	175
Плацдарм	180
Зміцнення лінії фронту	185
Період застою	187
Паламед	189
Троїл і Крессіда	192
Еней, Ахілл, Аякс, Агамемнон: загони мародерів	195
Хрісеїда та Брісеїда	197
Сон Агамемнона	207
Двобій	215
Диомед проти богів	220
Гектор і Аякс	223
Зміна вітру	229
Посольство до Ахілла	233
Нічний патруль	234
Агамемнон і Гектор Нестримний	237
Псевдо-Ахілл	239
Арістея Ахілла	252
Ахілл і Гектор	256
Похорон Патрокла і Гектора	260

Амазонки та ефіопи прибувають на допомогу	265
Ахіллесова п'ята	272
Обладунки Ахілла	275
Пророцтва	281
Незнайомий гість	286
Золотий хлопчик	290
Стріли Геракла	293
Удача Трої	298
СТЕРЕЖІТЬСЯ ГРЕКІВ	305
Світанок	305
План	310
Кінь	315
Череву звіра	324
Голоси Єлени	329
КІНЕЦЬ	337
ДОДАТОК	348
Міфи та реальність: 1	348
Міфи та реальність: 2	351
СПИСОК ПЕРСОНАЖІВ	366
Боги і монстри	366
Греки	374
Троянці та союзні народи	388
ПОДЯКА	395